

KNYGOS EGZISTENCIALIZMAS – TAI HUMANIZMAS
PIRMO LEIDIMO VIRŠELIS,
PARIS, NAGEL, 1946

Čia norėčiau apginti egzistencializmą nuo kai kurių jam mestų priekaištų.

Visų pirma, jam buvo priekaištaujama dėl to, kad stumia žmogų į tam tikrą nevirties kvietizmą, mat jeigu išeities nėra, reiktų laikyti, kad veikti šiame pasaulyje visiškai neįmanoma, ir visa tai galiausiai perauga į kontempliatyvią filosofiją, o kadangi kontempliacija yra prabanga, tai mus veda prie buržuazinės filosofijos. Šitaip daugiausia priekaištuoja komunistai.

Kiti mums priekaištavo dėl to, kad pabrėžiame niekšišką žmogaus pusę, kad visur atskleidžiame tai, kas negarbinga, įtartina, klampu ir nepaisome žmogaus prigimties grožio, šviesiosios jos pusės, pavyzdžiui, pasak panelės Mercier, katalikiškos pakraipos kritikės, mes užmiršome vaiko šypseną. Tiek komunistai, tiek katalikai mus kaltina, kad nevertiname žmogiško solidarumo ir traktuojame žmogų kaip pavienę būtybę. Pasak komunistų, taip yra daugiausia todėl, kad mes remiamės gryna subjektyvybe, t. y. dekartiškuoju *aī maīstau*, t. y. ta

Egzistencializmui
metami priekaištai

Marksistų kritika

akimirka, kai žmogus pasiekia patį save per savo vienetą ir dėl to mes esą nebesugebame sugrįžti prie solidarumo su kitais, kurie egzistuoja už „aš“ ir kurių aš negaliu pasiekti per *cogito*.

Savo ruožtu krikščionys mums priekaištuoja, kad neigiame žmogaus darbų realumą ir rimtumą, nes jei panaikiname Dievo įsakymus ir amžinąsias vertybes, belieka tik visiškas nepagrįstumas, kiekvienas gali elgtis kaip tinkamas ir iš savo požiūrio taško nesugeba pasmerkti kitų požiūrio ir veiksmų.

Šiandien aš ir pabandysiu atsakyti į šiuos skirtingus priekaištus. Kaip tik todėl ir pavadinau šią trumpą paskaitą „Egzistencializmas – tai humanizmas“. Daugelis tikriausiai nustebės dėl to, kad kalbu apie humanizmą. Taigi pamėginsime pažiūrėti, kaip jį suvokiame. Kad ir kaip ten būtų, iš karto galime pasakyti, kad egzistencializmu laikome doktriną, įgalinančią žmogiškąjį gyvenimą ir, kita vertus, tvirtinančią, kad bet kokia tiesa ir bet koks veiksmas neatsiejami nuo tam tikros žmogaus aplinkos ir jo subjektyvybės. Kaip žinia, pagrindinis mums metamas kaltinimas yra tai, kad egzistencializmas išryškina neigiamą žmogaus gyvenimo pusę. Neseniai teko girdėti apie vieną poną, kuri, jai susinervinus ir išsprūdus nešvankiam žodžiui, teisinasi: „Regis, tampa egzistencialiste.“

Vadinasi, egzistencializmas tapatinamas su kažkuo bjauriu. Štai kodėl kai kas teigia, kad esame natūralistai. Bet jei tokie esame, keista, kad gąsdiname, stulbiname gerokai labiau, nei šiandien gąsdina ar piktina natūralizmas tikrąja to žodžio prasme. Tuos, kurie lengvai pakelia tokį Zola romaną kaip *Žemė*, supykina vos po ranka pasitaiko egzistencialistinis romanas. O tie, kurie vadovaujasi liaudies išmintimi – anaipol ne linksma – mus laiko dar liūdnesniais. Ir vis dėlto, ar esti pesimistiškesnių posakių nei „galvok apie visus, bet nepamiršk savęs“ ar „velniu apsigimęs, velniu pasisiuvęs, velnias ir bus“? Gerai žinoma, kiek šia tema galėtume pacituoti nuvalkiotų tiesų, patvirtinančių vieną ir tą patį: už valdžią didesnis nebuvai ir nebūsi; prieš vėją nepapūsi; aukščiau bambos neiššoksi; bet kuris poelgis, peržengiantis tradicijos ribas – tai romantizmas; bet kokia pastanga, nesiremianti laiko patikrinta patirtimi, yra pasmerкта nesėkmei; o patirtis rodo, kad žmonės visada yra linkę į blogį, kad yra būtini tvirti atramos taškai, nes kitaip įsivyratų anarchija. Vis dėlto tie, kurie žarstosi šiomis pesimistinėmis patarlėmis, tie, kurie kas kart išvydę daugiau ar mažiau atstumiantį poelgį sušunka „Tai taip žmogiška!“, tie, kurie minta realistinėmis litanijomis – būtent tie priekaištuoja

egzistencializmui už per didelį niūrumą, ir priekaištuoja taip, kad kyla klausimas, ar jam iš tiesų prikišamas jo pesimizmas, o ne optimizmas. Ar nebus taip, kad doktrina, kurią pabandyti jums čia pateikti, iš esmės gąsdina tuo, kad palieka žmogui galimybę rinktis? Norint tai išsiaiškinti, reikia ištirti šį klausimą filosofiniu požiūriu. Taigi, kas yra egzistencializmas?

Egzistencializmo „mada“

Dauguma vartojančių šį žodį ne juokais sutriktų, jei tektų jį paaiškinti, nes šiandien kokį nors muzikantą ar dailininką įvardyti egzistencialistu tapę mada. Pavyzdžiui, vienas *Clartés* žurnalistas pasirašinėja *Egzistencialisto* slapyvardžiu. Iš tiesų šiandien šis žodis yra toks paplitęs ir taip plačiai vartojamas, kad jau nieko nebereiškia. Rodos, kad trūkstant avangardinių doktrinų, tokių kaip siurrealizmas, skandalų ir sensacijų ištroškę žmonės jų ieško šioje filosofijoje, kuri šiuo požiūriu nieko negali pasiūlyti. Tiesą sakant, tai mažiausiai skandalinga, itin griežta doktrina, daugiausiai skirta specialistams ir filosofams. Vis dėlto ją nesunku apibrėžti. Problemų atsiranda tik todėl, kad esama dviejų egzistencialistų tipų: vieni – krikščioniškieji, prie kurių priskirčiau ir Jaspersą bei katalikiško tikėjimo Gabrielį Marcelį, kiti – egzistencialistai ateistai, prie kurių reiktų priskirti

Yra dvi egzistencializmo mokyklos

Heideggerį*, prancūzų egzistencialistus ir mane patį. Juos vienija prielaida, kad egzistencija yra pirmesnė už esmę, kitaip tariant, kad atspirties tašku pasirenkama subjektyvė. Kaip tai suprasti? Kai kalbame apie pagamintą daiktą, kaip antai, knygą ar popieriaus pjaustiklį, žinome, kad jį pagaminęs meistras rėmėsi tam tikra sąvoka, tiksliau, pjaustiklio konceptu, taip pat iš anksto žinojo gamybos techniką, kuri yra tos sąvokos sudėtinė dalis ir tam tikras receptas. Taigi pjaustiklis – tai tam tikru būdu pagaminamas daiktas, o kartu kažkas, kas turi apibrėžtą paskirtį, todėl nejmanoma įsivaizduoti žmogaus, gaminančio popieriaus pjaustiklį ir nežinančio jo paskirties. Taigi galėtume teigti, kad pjaustiklio atveju esmė – jo gamybą ir apibrėžtį lemianti idėja ir savybių visuma – yra pirmesnė už jo egzistenciją. Taip apibrėžiamas priešais mane esančio popieriaus pjaustiklio ar knygos buvimas. Čia susiduriame su techniniu požiūriu į pasaulį, kai gamyba laikoma pirmesne už egzistenciją.

Egzistencija yra pirmesnė už esmę

Techninis požiūris į pasaulį

Kai mąstome apie Dievą Kūrėją, šis Dievas paprastai tapatinamas su aukščiausio lygio meistru. Kad ir kokią doktriną paimtume, – ar tai būtų Descartes'o, ar Leibnizo filosofija, – visada daroma

Žmogus ir Dievas XVII a. filosofijoje

* Heideggeris nesutiko savęs taip vadinti *Leitke apie humanizmą* (1946), kuriame yra keletas slysių į *Egzistencializmas – tai humanizmas*. (Čia ir toliau, jei nenurodyta kitaip, autorius past.)

prielaida, kad valia daugiau ar mažiau seka supratimą ar bent jau jį lydi, ir kad kurdamas Dievas tiksliai žino, ką kuria. Taigi žmogaus sąvoka Dievo prote panaši į popieriaus pjaustiklio sąvoką gamintojo prote, o Dievas kuria žmogų remdamasis tam tikra technika ir samprata lygiai taip pat, kaip meistras gamina popieriaus pjaustiklį pagal tam tikrą apibrėžimą ir techniką. Tokiu būdu žmogus kaip pavienis individas realizuoja tam tikrą sąvoką, slypinčią dieviškajame sumanyme. XVIII amžiaus mąstytojai ateistai atmetė Dievo sąvoką, bet išsaugojo idėją, kad esmė pirmesnė už egzistenciją. Šią idėją aptinkame bemaž visur: Diderot, Voltai-
re'o ir net Kanto filosofijoje. Žmogus turi tam tikrą žmogiškąją prigimtį, ši prigimtis, t. y. žmogaus sąvoka, būdinga kiekvienam žmogui, o tai reiškia, kad kiekvienas yra konkretus universalios žmogaus sąvokos pavyzdys. Kanto filosofijoje ši sąvoka kyla iš universalijos, kad tiek laukinis – gamtos – žmogus, tiek ir buržua apibrėžtini vienodai ir pasižymi tomis pačiomis pamatinėmis savybėmis. Vadinasi, ir čia žmogaus esmė yra pirmesnė už gamtoje aptinkamą istorinę egzistenciją.

Ateistinis egzistencializmas, kuriam atstovauja, yra nuoseklesnis. Jis skelbia, kad jei Dievas neegzistuoja, tai esti bent jau tam tikra būtybė, kurios

egzistencija yra pirmesnė už jos esmę, būtybę, egzistuojanti anksčiau, nei galima ją apibrėžti kokia nors sąvoka, ir kad tokia būtybė – tai žmogus ar, kaip teigia Heideggeris, žmogiškoji realybė. Ką reiškia tai, kad egzistencija yra pirmesnė už esmę? Tai reiškia, kad žmogus visų pirma egzistuoja, yra aptinkamas, pasirodo pasaulyje, ir tik po to yra apibrėžiamas. Jei žmogus egzistencialistiniu požiūriu neapibrėžiamas, taip yra todėl, kad iš pradžių jis yra niekas. Jis bus tik vėliau ir bus tuo, kuo save pavers. Vadinasi, nėra jokios žmogiškos prigimties, nes nėra jokio Dievo, kuris ją sumanytų. Žmogus yra ne tik toks, kokį pats save suvokia, bet ir toks, koks nori būti, o kadangi jis save suvokia jau egzistuojamas, kadangi nori savęs jau įpūlęs į egzistenciją, žmogus yra ne kas kita, kaip tik tai, kuo jis pats save padaro. Toks būtų pirmasis egzistencializmo principas. Taip pat tai vadinamoji subjektyvėbė ir tai, kas mums prikišama šiuo žodžiu. Tačiau ką gi norime tuo pasakyti? Ogi tik tai, kad žmogus yra aukštesnio rango nei akmuo ar stalas. Mes norime pasakyti, kad žmogus pirmiau egzistuoja, t. y. jis visų pirma yra tas, kas save meta į ateitį, ir tas, kas sąmoningai suvokia projektuojąs save į ateitį. Taigi, žmogus pirmiausia yra metmenys, projektas, gyvenamas subjektyviai, o ne samana, puvėsis ar žiedinis

Žmogus yra
visiškai atsakingas

kopūstas. Iki to projekto niekas neegzistuoja, danguje nėra jokio proto, o žmogus bus visų pirma tai, kuo jis save suprojektuos. Ne tai, kuo jis norės būti. Nes tai, ką mes paprastai vadiname „valia“, yra sąmoningas sprendimas, kurį dauguma mūsų priima jau po to, kai save suprojektuoja. Aš galiu norėti įstoti į kokią nors partiją, parašyti knygą, sukurti šeimą, tačiau visu tuo tik reikiiasi pasirinkimas, kuris pirmapradiškesnis, spontaniškesnis už tai, ką vadiname „valia“. Tačiau jei iš tiesų egzistencija – pirmesnė už esmę, žmogus yra atsakingas už tai, kuo jis yra. Taigi pirmasis egzistencializmo žingsnis – atiduoti j žmogaus rankas visa, kas jis yra, ir užkrauti ant jo pečių visišką atsakomybę už savo egzistenciją. O teigdami, kad žmogus yra atsakingas už save, turime omenyje ne tai, kad jis atsakingas vien už savąją individualybę, o tai, kad jis atsakingas už visus žmones. Subjektyvizmas turi dvi reikšmes, ir mūsų oponentai tuo žaidžia. Viena vertus, subjektyvizmas reiškia, kad individualus subjektas renkasi pats, o kita vertus, kad žmogus negali peržengti žmogiškosios subjektyvybės. Būtent antroji reikšmė ir yra gilioji egzistencializmo prasmė. Teigdami, kad žmogus save pasirenka, turime omenyje, kad kiekvienas iš mūsų save pasirenka, tačiau tuo taip pat norime pasakyti, kad

Pasirinkimas

save pasirinkdamas jis pasirenka ir visus žmones. Iš tikrųjų, nėra tokio veiksmo, kuris kurdamas žmogų, kuriuo norime būti, tuo pačiu metu nekurtų žmogaus vaizdinio – koks jis mūsų vertinimu turėtų būti. Pasirinkti būti tuo ar anuo reiškia tuo pačiu metu teigti mūsų pasirinkimo vertę, nes mes niekada nepasirinksime blogio; tai, ką pasirenkame, visada yra gėris, ir niekas negali mums būti gera, kas nėra gera visiems. Kita vertus, jei egzistencija yra pirmesnė už esmę ir mes norime egzistuoti tuo metu, kai formuojame savo vaizdinį, tai šis galioja visiems ir visam mūsų laikmečiui. Tokiu būdu mūsų atsakomybė yra gerokai didesnė, nei galime įsivaizduoti, nes ji įtraukia visą žmoniją. Jeigu esu darbininkas ir nusprendžiu vėčiau prisidėti prie krikščioniškos profesinės sąjungos nei būti komunistu, jei šiuo sprendimu noriu parodyti, kad susitaikymas iš esmės yra priimtinausia žmogui išeitis, kad žmogaus karalystė – ne šioje žemėje, į visa tai esu įtrauktas ne tik aš pats: aš noriu būti susitaikęs už visus, todėl mano veiksmas įtraukia visą žmoniją. O jei noriu, – ir tai dar individualesnis atvejis, – susituokti, susilaukti vaikų, net jei tos vedybos priklauso vien nuo mano situacijos, aistros ar nuo mano troškimo, šitaip aš įpareigoju vienpatystei ne tik save, bet ir visą žmoniją. Taigi esu

Žmogus pasirenka save
pasirinkdamas už visus

Individualus veiksmas
įtraukia visą žmoniją